

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

De la Pronunciament la Memorandum, 1868–1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor. Coordonator: Corneliu Mihail Lungu, București 1993, 440 p. (Direcția Generală a Arhivelor Statului)

Tradiția Arhivelor Statului de a publica selectiv, din bogatele fonduri pe care le dețin, cele mai însemnate mărturii, a fost îmbogățită de curând cu un nou volum, înmănunchind o serie de documente despre lupta națională a românilor aflați sub stăpânirea austro-ungară.

Volumul este precedat de un „Cuvânt înainte”, în care prof. univ. dr. Liviu Maior conturează cu linii sigure semnificația Memorandumului și a mișcării pe care a generat-o, subliniind că acestea au constituit momentul culminant din a doua jumătate a veacului trecut în lupta pentru eliberare națională a românilor aflați sub stăpâniri străine.

Coordonatorul volumului, Corneliu Mihail Lungu, schițează istoria acestei lupte între anii 1868-1892, într-un „Studiu introductiv” care justifică opțiunea pentru această perioadă și selecția celor 121 de documente publicate. Pornind de la bogata bibliografie existentă asupra temei, autorul se oprește la acele momente ale perioadei, care sunt puse într-o lumină mai puternică, din unghiuri noi, datorită documentelor incluse în acest volum, ce permit aprofundări și reliefări de aspecte noi sau întăresc, prin mărturia lor, adevăruri cunoscute. Pe bună dreptate, se relevă caracterul organizat al luptei pentru afirmare și eliberare națională a românilor asupriți, ca și participarea generală a transilvănenilor, bănățenilor, basarabenilor, bucovinenilor și a fraților din Vechiul Regat la toate acțiunile de amploare.

Opriindu-se la perioada dintre Pronunciamentul de la Blaj (1868) și Memorandum (1892), autorii volumului pun în circuitul științific informații noi sau puțin cunoscute din documente aflate în diferitele fonduri din țară sau în cele aduse la București, pe microfilme, din Ungaria, Iugoslavia, Belgia, Vatican.

Astfel, sunt aduse noi date despre respingerea dualismului austro-ungar de către ro-

mâni și sași, despre măsurile luate de autoritățile maghiare împotriva acțiunilor românești față de înglobarea Transilvaniei la Ungaria, față de impulsurile primite de lupta românilor în urma unor evenimente ca: moartea lui Avram Iancu, aniversarea centenarului răscoalei lui Horea, cucerirea independenței și proclamarea Regatului României. Documentele relevă, de asemenea, participarea tuturor categoriilor sociale la diferitele acțiuni, apariția, pe lângă adunările electorale și întruniri, a adunărilor itinerante, care erau dificile de supravegheat și de stăvilit de către organele respective. Mărturii valoroase sunt cele relative la apariția și cristalizarea ideii Memorandumului, la materializarea ei.

O mențiune aparte se cuvine făcută asupra raportului întocmit de Haswenzl, consul austriac de la Iași, care raporta ministrului de externe Andrassy, la 5 ianuarie 1877, despre conferințele susținute de Mihai Eminescu cu privire la situația românilor din dubla monarhie. Din păcate însă, datorită unei scăpări, documentul nr. 45 (p. 176-192) are doar traducerea în limba română, nu și originalul, ca în toate celelalte cazuri, și nu ni se indică nici sursa, fondul în care se păstrează.

De reținut, de asemenea, publicarea integrală a lungilor memorii ale Universității Săsești (doc. 11) împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria și ale Consistoriului Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania (doc. 39, 68, 110), care și arată nemulțumirea față de politica guvernului maghiar îndeosebi în domeniul învățământului. Însușite de traducerea lor în limba română, aceste surse sunt puse astfel la îndemâna tuturor celor interesați în cunoașterea perioadei dualismului.

Din totalul de 121 de documente, doar câteva au apărut în presă sau în „Cartea de aur” a lui T.V.Păcățianu, includerea lor fiind motivată de raritatea publicațiilor respective.

Volumul, care încorporează o muncă uriașă de depistare, selecție, transcriere și traducere, este editat conform normelor în vigoare, având un rezumat în limba engleză al „Studiului introductiv” și o versiune engleză a „Listei documentelor”, fapt ce facilitează accesul eventualilor cercetători străini interesați. Documentele în limbi străine sunt însoțite de traducerea în limba germană, (cu excepția menționată mai sus). De asemenea, autorii au întocmit indicii de nume și de locuri geografice, facilitând astfel, și pe această cale, utilizarea volumului de către toți cei interesați.

Cartea de față constituie o contribuție meritorie, binevenită în istoriografia noastră, pentru aportul său la sporirea bazei documentare a cercetărilor privind lupta națională a românilor din Transilvania în secolul trecut.

Având în vedere însemnătatea documentelor publicate în acest volum, cu o frumoasă grafică, nu putem decât să regretăm, odată cu autorii, faptul că lipsa de spațiu a determinat renunțarea la includerea altor mărturii și să ne exprimăm speranța editării lor într-o eventuală serie tematică.

VASILE CIOBANU

Șerban Papacostea, **Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol**, București, 1993, 188 p.

Precedată de o serie de studii, lucrarea ROMÂNII ÎN SECOLUL AL XII-LEA. ÎNTRE CRUCIATĂ ȘI IMPERIUL MONGOL, a istoricului ȘERBAN PAPACOSTEA, reprezintă o analiză profundă a perioadei din istoria românilor cuprinsă între momentul cuceririi Constantinopolului de către cruciați (1204) și desăvârșirea procesului de formare a statelor feudale românești (sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea). Reușind să elucideze una din perioadele neclare ale istoriei medievale a românilor, lucrarea prezintă importanță și prin aceea că, deși limitată cronologic, reliefează una din constanțele istoriei europene cu implicații deosebite asupra poporului român: conflictul dintre Europa Apuseană și Stepă (sub diversele forme pe care le-a îmbrăcat de-a lungul timpului) pentru controlul spațiului nord-dunărean.

Continuând direcția historiografică promovată de N. Iorga, realizează o amplă incursiune în istoria europeană și asiatică, evidențiind conexiunile existente între efortul papalității de a controla noi teritorii în răsăritul Europei (expresie militară a acestei acțiuni reprezentând-o cruciada), reacția stepei și procesul de cristalizare politică a românilor.

În primul capitol, „ÎNFRUNTĂRI POLITICE ȘI SPIRITUALE ÎN SUD-ESTUL EUROPEI (1204-1241)”, autorul realizează o analiză de profunzime a contextului politic din momentul căderii Constantinopolului în urma loviturilor date de cavalerii cruciadei a IV-a și marea invazie mongolă din 1241. Criza internă a Bizanțului, declanșată odată cu moartea împăratului Manuel Comnenul (1180) și amplificată de presiunea tot mai puternică a musulmanilor și de răscoala vlaho-bulgarilor, va culmina cu impunerea controlului și crearea

Imperiului latin de Constantinopol, formațiune statală subordonată direct Romei.

Noua realitate politică oferea posibilitatea declanșării unor acțiuni, atât pe plan spiritual cât și pe plan militar, al căror obiectiv îl constituia refacerea unității bisericii creștine sub autoritatea sa și extinderea controlului asupra unor zone din Europa răsăriteană locuite de populații păgâne. Pentru concretizarea planurilor sale, papalitatea va apela la Regatul ungar (ce va profita de misiunea încredințată pentru a-și realiza propriile interese) și ordinele cavaleresti (Teutoni, Ioaniți).

Tendența Asăneștilor de a-și impune controlul la Constantinopol puna în pericol realizarea planului Papalității, plan în cadrul căruia Imperiul latin constituia o componentă esențială. Pentru a contracara presiunea exercitată de vlaho-bulgari și aliații lor, cumanii, Roma pune în aplicare ceea ce autorul numește „diversiunea nordică” (instalarea Ordinului Cavalerilor Teutoni în zona de nord a Dunării în anul 1211). Având rolul de a exercita presiuni asupra Asăneștilor și de a stopa decele incursiuni întreprinse de cumani în Transilvania, Cavalerii Teutoni vor sfârși prin a fi alungați din Țara Bârsei de către regele Andrei al II-lea în anul 1225, acțiune ce a avut ca principal scop împiedicarea constituirii unui stat propriu al acestora sub autoritatea papală, ceea ce ar fi adus mari prejudicii (de ordin economic și teritorial) Regatului ungar în zonă. Simultan, regalitatea maghiară desfășoară operațiuni militare, prin Oltenia, în direcția Vidinului (expediție militară condusă de comitele Ioachim și la care au luat parte și românii) determinându-l pe țarul Boril să încheie alianță cu latinii de la Constantinopol, cel mai târziu în anul 1241.

Mutațiile politice ce au loc în zona Balcanilor începând cu cel de al patrulea deceniu al secolului al XIII-lea (ruperea alianței dintre vlaho-bulgari și Roma, realizarea „alianței ortodoxe” între Ioan Asan al II-lea și Ioan Vatatzes-împăratul de la Niceea) vor pune în pericol Constantinopolul, impunând noi acțiuni din partea Romei. Ele s-au concretizat în atacul militar al Regatului ungar în direcția sud-dunăreană, o consecință a acestui fapt constituind-o și organizarea Banatului de Severin (1232 sau 1233).

Tendința Papalității de a-și impune controlul și asupra teritoriilor răsăritene ale Europei determină reacția mongolilor care, sub conducerea lui Ogödei, vor relansa ofensiva începând cu anul 1235 în vederea realizării planurilor lui Ginghiz-Han, făcând imposibilă finalizarea proiectelor Curiei papale. Una dintre coloane, condusă de Bücek, a avut misiunea să distrugă forțele românilor extracarpatici (*karaulaghi*) (vezi în acest sens informațiile oferite de persanul Rașid od-Din și călugărul Rogerius).

Cel de-al doilea capitol al lucrării, „ROMÂNII NORD-DUNĂRENI FAȚĂ CU EXPANSIUNEA REGATULUI UNGAR ȘI CU OFENSIVA CATHOLICISMULUI PÂNĂ ÎN VREMEA MARIÎ INVAZII MONGOLE (1204–1241)” surprinde nivelul de organizare economică, socială și politică a românilor între cele două momente ale istoriei europene amintite mai sus. Pentru români, secolul al XIII-lea a constituit un moment important în evoluția istorică, reprezentând perioada de tranziție... de la formele tradiționale de organizare politică... la statul de sine stătător, care a constituit cadrul general al vieții politice românești în secolele XIV–XIX” (p.56).

Controlul exercitat de popoarele stepei asupra zonei nord-pontice până în secolul al XIII-lea împiedicată într-o anumită măsură procesul de evoluție politică a autonomiilor românești; însă, noua politică a papalității, declanșată la începutul secolului, în urma cuceririi Constantinopolului, de eliminare a „schismei” ortodoxe și asimilare confesională, pune la practică în zonă cu ajutorul Regatului ungar, va accelera acest proces. Această acțiune va determina, pe de o parte, dispariția unor autonomii, iar pe de altă parte, va grăbi procesul de cristalizare și emancipare a altor formațiuni prestatale românești (procesul se va încheia la sfârșitul secolului al XIII-lea în regiunea extracarpatică).

Reinterpretând unele surse documentare și folosind informații inedite, istoricul Șerban Papacostea ajunge la concluzia că termeni „țări” (terra) nu erau simple expresii geografice ci „entități politice și de drept responsabilă unui teritoriu” (p.58). Două surse documentare considerate de autor ca fiind

cele mai importante pentru reconstituirea stadiului de organizare politică a românilor în această perioadă. Primul îl reprezintă scrisoarea papei Grigore al IX-lea din 14 noiembrie 1234 către regele Bela al IV-lea, referitor la situația credincioșilor din Episcopia Cumaniei. Documentul este important deoarece constată prezența pe cuprinsul acesteia a mai multor „pseudoepiscopi” ai românilor, ceea ce presupunea existența unor instituții ecleziastice autonome ale acestora în teritoriul controlat de regalitatea ungară. Și în cazul acestui document, deși aflat în circuitul istoriografic de mai mult timp, autorul reușește să aducă noi interpretări: un exemplu îl constituie noua semnificație a termenului „populus” de „... grup uman cuprins în cadrele unui organism politic sau ecleziastic, cele două tinzând de altminteri să se confunde” (63-64) și nu de „oameni” cum a fost tradus. Cel de-al doilea document îl constituie diploma din 21 iunie 1247 acordată de regele Bela al IV-lea Cavalerilor Ioaniți, unde sunt atestate unele organisme politice ale românilor. Deși emisă după marea invazie mongolă, ea surprinde o situație anterioară acestui moment.

Organizarea Episcopiei Cumaniei (în anul 1227 dominicanul Teodorice era numit episcop al acesteia) și a Banatului de Severin nu au constituit evenimente dispartate, fără nici o legătură între ele, ci, dimpotrivă, demonstrează că Regatul ungar a reușit, după destrămarea puternicului bloc vlaho-bulgaro-cuman, încă din primele decenii ale secolului al XIII-lea, să se înconjoare cu un sistem defensiv în afara Carpaților, ce avea rolul de a-i proteja posesiunile intercarpatice și a-i asigura controlul asupra zonei extracarpatică și sud-dunăreană.

Situația se va complica din acest moment, deoarece, după „defecțiunea” lui Ioan Asan al II-lea (1234-1235), papalitatea va renunța la atitudinea tolerantă față de „schismaticii” ortodocși (vezi în acest sens discuțiile din Conciliul de la Lateran-1215), cu consecințe grave asupra românilor.

Dintre măsurile luate de Regatul ungar în spațiul românesc amintim instalarea grupurilor de sași și secui, având drept scop fragmentarea organismelor politice românești. Un caz elocvent pentru politica maghiară față de români îl reprezintă evoluția structurii politice din Țara Oltului: într-o primă fază, aceasta trece printr-un proces de „comprimare” teritorială (vezi în acest sens actul din 1223 dat de regele Andrei al II-lea în favoarea mânăstirii de la Cârța), ca în cea de a doua fază să asistăm la subordonarea ei în fața unui reprezentant al autorității centrale și la eliminarea românilor din sistemul constituțional al Transilvaniei (vezi actul din 11 martie 1291).

Noua politică a Regatului ungar față de confesiunea ortodoxă atentează la „însăși existența politică autonomă a românilor” (p.

82), determinând o amplă mișcare de rezistență a acestora, acțiune ce s-a aflat la baza unui proces istoric finalizat la sfârșitul secolului al XIII-lea începutul secolului al XIV-lea prin formarea statului feudal Țara Românească.

Cel de-al treilea capitol al lucrării, „EUROPA RĂSĂRITEANĂ ÎNTRE CRUCIATĂ ȘI INVAZIA MONGOLĂ”, analizează situația teritoriilor răsăritene ale Europei aflate în zona de contact între cele două forțe ale vremii: papalitatea și mongolii. Succesul obținut în anul 1204 a însemnat și „vremea maximei afirmări a universalismului papal”, situație ce s-a concretizat într-o amplă acțiune de prozelitism în teritoriile ruse, acesta determinând o acțiune în sens invers din partea mongolilor.

Moartea neașteptată a marelui han Ogödei va împiedica realizarea planului mongol de cucerire a Europei, după ce hoardele lui Batu Han reușiseră să distrugă armata ungară condusă de regele Bela al IV-lea în bătălia de pe râul Sajó (1241), deschizându-li-se drumul spre Occident.

Pentru spațiul Europei de Răsărit, principală consecință a marii invazii din 1241 o reprezintă întemeierea unui nou centru de putere cu sediul pe Volga – Hoarda de Aur – care se va implica în politica răsăriteană după ce va intra în conflict cu celălalt pol important al puterii mongole: Ilhanatul din Iran. Din acest moment Hoarda de Aur va începe o politică sistematică de control a zonei nord-pontice și dunărene (recunoașterea suzeranității acesteia de către statul Asăneștilor, amintirea Cumaniei în diploma din 1247 ca un teritoriu de cucerit etc. îl determină pe autor să considere, chiar dacă informațiile directe lipsesc, că la mijlocul secolului al XIII-lea teritoriile românești au intrat în sfera de influență a noului centru de putere.

Paralel cu efortul Hoardei de Aur de a-și extinde hegemonia, Șerban Papacostea analizează efortul uriaș depus de Europa Apuseană, cu implicarea directă a papei, în vederea eliminării cât mai rapide a urmărilor invaziei din 1241. Deși nu au lipsit inițiativele locale pentru a atenua aceste urmări, o politică coerentă, unitară și funcțională la nivelul european va fi elaborată de papa Inocențiu IV.

Strategia Europei Apusene în eventualitatea unui nou atac mongol va fi discutată cu ocazia Conciliului Lyon I (1245), hotărându-se realizarea unui baraj defensiv ce va cuprinde Europa de la Baltica până pe cursul inferior al Dunării; în acest context trebuie analizată instalarea Cavalerilor Ioaniți în spațiul românesc.

Efortul Occidentului de apărare va fi dublat de o intensă activitate diplomatică (atragera centrului de la Karakorum în orbita politică a Romei, ca o contrapondere față de Islam) și misionară („strategia misionară”), în

care un rol important îl vor juca călugării dominicani și franciscani.

Rezolvarea problemei succesiunii la Karakorum în favoarea lui Mönke (1292-1299) oferă posibilitatea reluării planurilor de acțiune, având în vedere că acum... a avut loc ultima programare de ansamblu a ofensivei mongole în vederea realizării imperiului universal” (p. 114). Rolul de a ataca Europa revine Hoardei de Aur, care reușește să obțină unele succese; însă moartea lui Mönke va salva și de această dată Europa. Criza profundă ce va afecta Imperiul mongol va împiedica organizarea unor noi acțiuni: un factor de presiune rămâne Hoarda de Aur care, pierzând controlul rutei comerciale din Azerbaidjan în disputa cu Ilhanatul Iranului, va încerca să pună în funcțiune o nouă rută comercială. De aici tendința de a-și impune controlul asupra Strămtorilor și de a stabili contacte cu Imperiul Bizantin (reinstaurat la Constantinopol de Mihail al VIII-lea Paleologul).

Pendularea Bizanțului între cele două segmente ale puterii mongole determină Hoarda de Aur să instaleze în zona gurilor Dunării un comandament militar sub conducerea lui Nogai (1264 sau 1265), cu rolul de element de presiune asupra acestuia și pentru a-și extinde controlul asupra Europei răsăritene și de sud-est (spre sfârșitul secolului al XIII-lea Nogai va reuși să controleze spațiul românesc extracarpatic, în timp ce Ungaria îl controla pe cel intercarpatic).

Intensificarea crizei interne a Regatului ungar va determina factorii politici să intre în tratative cu mongolii, acțiune repudiată de Roma. Evenimentele din 1290 din Ungaria (uciderea lui Ladislav Cumanul și suirea pe tron a lui Andrei al III-lea, adeptul politicii papale) vor pune capăt negocierilor cu mongolii, determinând reacția militară a lui Nogai (1292), care va reuși să controleze cursul Dunării până la Porțile de Fier (prin această acțiune „... cucerirea declanșată la începutul secolului de tribul mongol al lui Temungin a atins în Europa limita ei maximă”, p. 125).

Criza internă a Regatului ungar și extinderea controlului Hoardei de Aur în zona extracarpatică reprezintă cele două componente ale contextului politic extern... în care s-a constituit cel dintâi stat românesc la nordul Dunării, Țara Românească, la trecerea dintre secolele XIII și XIV” (p. 135).

Situația românilor din această perioadă este abordată în cel de-al patrulea capitol al lucrării, „ROMÂNII DUPĂ MAREA INVAZIE MONGOLĂ: ÎNTRE REGATUL UNGAR ȘI HOARDA DE AUR”. Prezența factorului mongol în zona nord-dunăreană a însemnat și o amplificare a informațiilor, sub diverse aspecte, referitoare la români (vezi

relatăriile persanului Rași od-Din, ale franciscanului Paulin de Veneția etc.)

Informațiile cele mai ample în legătură cu modul de dezvoltare al poporului român (pe plan politic, economic) ne sunt oferite de Diploma Cavalerilor ioaniți (1247), fiind amintite structurile politice ale românilor cu care urmau să intre în contact. Prezența ioaniților în spațiul românesc va lua sfârșit în momentul celei de-a doua ofensive mongole (organizată în timpul lui Mönke) în direcția Europei (1260), moment cu implicații majore asupra evoluției politice a românilor. De acum, spațiul românesc va fi împărțit în zone de control între cele două puteri vecine: Regatul ungar (zona intercarpatică și Banatul) și Hoarda de Aur (zona din stânga Oltului).

Perioada domniei lui Ladislau Cumanul a însemnat pentru Regatul ungar o perioadă de criză, manifestată prin întărirea privilegiilor nobilimii în defavoarea autorității centrale (în anul 1288 este atestată instituția adunărilor generale ale nobilimii în voievodatul Transilvaniei, cât și prin accentuarea tendințelor de fărâmițare feudală (în acest sens, vezi acțiunea lui Litovoi și a fratelui său, Bărbat, acțiune înregistrată în documentele din 8 ianuarie 1285 și 8 octombrie 1288).

De o atenție deosebită se bucură problema sistemului constituțional al Regatului ungar și, în cadrul acestuia, cel al Transilvaniei, locul ocupat de români. După invazia mongolă, necesitatea coalițării tuturor forțelor din regat pentru a face față unui nou atac determină și o îmbunătățire a situației românilor din Transilvania (exemplu elocvent în acest sens îl constituie restaurarea autonomiei românilor din Țara Oltului). Evoluția românilor ca stare, alături de celelalte națiuni, stări ale voievodatului (maghiari, sași, secui), este demonstrată și de o serie de documente cum ar fi, manifestul din 1288 al arhiepiscopului Lodomeriu de Strigoni adresați "... tuturor nobililor, unguri, sașilor, secuilor și românilor", congregația nobiliară convocată de regele Andrei al III-lea din martie 1291 de la Alba Iulia (din păcate aceasta a hotărât eliminarea românilor din rândul națiunilor voievodatului). Autorul stabilește o strânsă corelație între evenimentele ce au dus la eliminarea românilor ca factor constituțional al regatului, sfârșitul controlului maghiar asupra Țării Severinului (vezi în acest sens dispariția funcției de ban) și „întemeierea” Țării Românești în spațiul extracarpatic.

Poziția românilor în această perioadă de mari confruntări între cele două concepții ce vizau organizarea lumii (cea creștină și cea mongolă), modul cum realitățile românești au fost percepute de ceilalți constituie subiectul analizat în ultimul capitol al lucrării „ROMÂNII ÎN CONȘTIINȚA

COTEMPORANILOR. PROBLEMA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL XIII”.

Ofensiva Occidentului în zona Europei răsăritene va determina eliminarea a ceea ce lorga numea „elementul de acoperire” – cumani (de aici modul de desemnare a zonei nord-dunărene sub numele de „Cumania” sau „Cumania Neagră”), aducând noi informații privind realitatea românească: „Valul milenar începe să se risipească, românii intră în geografia și etnografia europeană tot mai mult, pe măsură ce au evoluat spre o formulă statală proprie” (p. 174).

Analizând complementar informații ce provin din surse diverse (rapoartele călugărilor dominicani, documentele cancelariei ungare și Curiei papale, surse arabe), autorul a reușit să ofere o imagine unitară asupra stadiului de evoluție al românilor nord-dunăreni. Astfel, sunt oferite detalii privind zona de locuire a românilor și organizarea lor politică, originea latină și continuitatea lor în spațiul nord-dunărean (vezi informațiile oferite de Kinnamos, Simion de Keza), limba, religia.

Cartea istoricului Șerban Papacostea reprezintă una din acele lucrări fundamentale ale unei istoriografii ce-i marchează evoluția pentru o perioadă destul de lungă de timp; tocmai de aceea considerăm un lucru necesar traducerea urgentă a acesteia într-o limbă de circulație și integrarea acesteia în circuitul științific internațional.

Românii în secolul al XIII-lea impresionează prin erudiția, vastitatea și profunzimea cunoștințelor autorului, fapt demonstrat și de bogatul aparat critic. De asemenea, trebuie menționat locul deosebit pe care-l ocupă documentul în demersul istoriografic al autorului, care pornește în analiza fenomenului istoric fie de la un izvor înedit, fie de la reinterpretarea de noi perspective a unor documente deja cunoscute.

Originalitatea autorului reiese și din modul de abordare a problemei puse în discuție. Plecând de la ideea lui N. Iorga că „Nu există istorie strict națională, iar cea a românilor e mai puțin decât cealaltă”, Șerban Papacostea prezintă într-un stil clar, concis istoria românilor integrată celei europene și universale.

Indiferent de noile descoperiri documentare, lucrarea va reprezenta pentru o perioadă lungă de timp un instrument necesar pentru toți aceia ce vor să studieze începuturile istoriei medievale a românilor. Rezultat al unei investigații istorice îndelungate, cartea prezentată, pe care o recomandăm cu căldură, reprezintă acel gen de lucrări ce încununează o activitate științifică de o viață întreagă.

GHEORGHE LAZĂR

**Minutier Central des Notaires de Paris.
Minutes du XVe Siècle de l'étude XIX.
Inventaire Analytique,
Paris, Archives Nationales, 1993, 890 p.**

Lucrarea este monumentală și cuprinde absolut toate minutele notariale elaborate în Paris de la anul 1465 la 1500. Parisul nefiind prea bogat în arhive vechi de genul acesta, arhiviștii francezi fac eforturi considerabile să păstreze și să publice cât mai multe dintre acestea.

Cele peste 5000 de acte oferă o viziune asupra vieții sociale, structurilor familiale și profesionale, tranzacțiilor imobiliare și de capitaluri. Sunt percepute, în aceste documente, preschimbările din viața pariziană, caracterizată în special de funcțiile judiciară și administrativă, viață din care regele era mai mult absent.

Fondul se află la Notariatul Central, la Arhivele Naționale neexistând decât arhive regale, ecleziastice și judiciare, care nu furnizează informațiile pe care le dau minutele notariale despre populația pariziană. Autorii promit apariția în continuare a unui al doilea volum care va conține inventarul minuterelor altor notariale. Minutele, ni se spune în Introducere, foi volante la început, au fost legate în pachete pe ani și luni.

Actele privesc viața particulară a parizienilor și cea economică a regiunii. Găsim acte de vânzare-cumpărare, acte de răscumpărare, contracte de închiriere, de căsătorie, chitanțe pentru împrumuturi de bani, înțelegeri pentru exploatarea unor instalații în comun, declarații în anchete sau procese, donații, testamente, procuri, atestări, constituiri de rente contra unui serviciu, contracte de arendare, înțelegeri pentru împărțirea unei moșteniri, angajamente, cauțiuni, garanții, inventare de bunuri, scrisori de credință și de omagii și multe alte genuri de acte în care notarul avea rol de mediator între părți și în care istoria generală a Franței este reprezentată de ofițeri ai Coroanei, amirali, notari și secretari ai regelui, înalți demnitari ecleziastici și înalte personaje, iar cea locală – de diverse cate-

gorii sociale din Paris și împrejurimi: meșteri-artizani, comercianți (măcelari, brutari, tâmplari, postăvari, zidari, pietrari, țesători, un miniaturist, tipografi ș.a.). În afară de acestea, posesorii de pământuri din regiunea Parisului, că sunt nobili sau funcționari ai instituțiilor pariziene, prin actele pe care le-au încheiat la notariat ne fac să cunoaștem lumea rurală din secolul al XV-lea.

Iată câteva exemplare din inventar: 1465. Sentința tribunalului, prin care doi cetățeni sunt condamnați la o amendă și plata de daune interese către o servitoare, și la izgonirea lor din regat pentru a fi răpit-o și violat-o pe sus-zisa servitoare. 1483. Constituirea de către un scutier a unei rente în beneficiul mănăstirii Notre Dame du Pont-aux-Dames, pe tot timpul vieții surorii sale care s-a călugărit. 1483. Asocierea a patru tapiseri și piclari. 1485. Înțelegere între doi specialiști în pavaj și comisiul pavajelor, privind pavarea unei străzi. 1493. Chitanță de Louis Daulle lui Antoine Dupuy care i-a vărsat o sumă la încheierea contractului de căsătorie cu fiica celui dintâi. 1493. Certificat semnat de o bătrână care, în schimbul îngrijirii acordate ei de un zidar și nevasta lui, le dăruiește acestora o centură de argint, iar, la moartea ei, îi lasă nevastei zidarului cea mai bună rochie. 1500. Atestat prin care Jeanne... declară că a fost martora unei discuții între o văduvă și nora acesteia care vorbeau despre logodna secretă a văduvei, care avusese loc imediat după moartea soțului.

Volumul se încheie cu un bogat indice de nume de persoane, geografice, de materii, mănăstiri, abatii, episcopii, spitale, chiar și nume de străzi din Paris.

CRISANTA PODĂREANU

„Historia urbana“, tom I, (1993), nr. 1, 119 p.

Comisia de istorie a Orașelor din România de pe lângă Academia Română își concretizează rezultatele bogatei activități desfășurate în editarea revistei enunțate. În „Cuvânt înainte” acad. Dan Berindei, președintele Secției de Științe Istoric și Arheologice, subliniază faptul că „Historia urbana”, printre revistele academice, este binevenită, cu atât mai mult cu cât orașul și viața urbană constituie un domeniu

care oferă cercetării științifice o arie largă de investigații.

Articolele publicate sunt structurate în trei mari problematice: Orașul medieval din spațiul românesc; Demografie urbană; Contribuții la istoria orașelor.

Astfel, Mircea D. Matei publică „Opinii cu privire la orientările actuale în cercetarea românească a orașului medieval (p. 9), iar Paul

Niedermaier își îndreaptă atenția spre *Evoluția rețelei de orașe în Transilvania medievală*.

Gh. Radu, interesat de problemele de demografie urbană, tratează *Unele considerații privind dezvoltarea demografică a orașului Piatra Neamț (sec. XVII – jumătatea sec. XIX)*, iar Dumitru Sandru se preocupă de *Presiunea demografică rurală și orașul românesc interbelic*.

În ceea ce privește interesul pentru istoria orașelor, Emil Anghel scrie despre *Amplasarea piețelor în Arad*, iar Vasile Neamțu își îndreaptă atenția spre *Revolta orașenilor din Iași din primăvara anului 1633 în contextul tulburărilor sociale din Moldova de la începutul sec. XVII*.

Ultimele două articole sunt scrise în limba germană și franceză. Restul articolelor sunt însoțite de un scurt rezumat în limbile germană, engleză și franceză.

Sumarul revistei prezintă și punctele de vedere exprimate în cadrul dezbaterii colocviului cu tema „Termenii târg, oraș, semnificație, evoluție și utilizare”, desfășurat în aula Academiei Române în data de 5 februarie 1993.

Sunt prezentate punctele de vedere susținute de Paul Niedermaier, Mircea D. Matei, Vasile Neamțu, Gh. Sebestyen, Ioana Bogdan – Cătănicu, Ștefan Olteanu, Panait I. Panait, Oliver Velescu, Aristide Ștefănescu, Gh. I. Cantacuzino, Vasile Boroneanț, Maria Dogaru. În încheiere, revista prezintă „Note” și „Discuții și recenzii”. „Prezentări de cărți”.

Cititorii așteaptă cu interes următoarele apariții ale acestei reviste care abordează probleme de interes major în lumea contemporană.

LIDIA BRÂNCEANU

„Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“, 1993, nr. 1–2, Heidelberg

Sumarul revistei „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde” editată de Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde Heidelberg este deosebit de bogat și variat. Nr. 1/1993 cuprinde următoarele referate științifice: Klaus Popa, *Considerații istorice asupra fenomenului de deteriorare a particularităților lingvistice din Țara Bârsei* (p. 1–11); Petre Munteanu Beșliu, *Despre istoricul unei mănăstiri din Sibiu datând din a doua jumătate a sec. al 13-lea* (p. 12–31); Harald Krasser, *Cercetări privind dezvoltarea gândirii politice la poetul și scriitorul Josef Marlin* (p. 32–59); Wolfgang Knopp, *Dispariția transilvanismului ca fenomen intercultural* (p. 60–67); Manfred Wittstock, *Un cămin pentru artiștii transilvăneni la Cerva de Roma* (p. 68–78); Marius Danciu și Dărie Parascan, *Sucesiunea vegetației în mlaștinile din Țara Bârsei* (p. 75–79).

Paginile 80 și 135 cuprind „Diskussionsforum” și recenzii. La ultimul capitol sunt prezentate un număr de 29 de cărți, tipărite între 1990–1992 în Anglia, Austria, Germania și Ungaria. Majoritatea se referă la istoria României.

*

Nr. 2/1993 cuprinde următoarele referate științifice: Ladislau Gyémánt, *Imaginea oficială asupra situației statistice din Transilvania în preajma revoluției din 1848* (p. 140–167); Hannelore Baier, *Episcopul Friederich Müller ca om politic* (p. 168–174); Hermine Pilder-Klein, *Teza de doctorat a lui Karl Kurt Klein* (p. 175–185); Dieter Kessler, *Însemnări despre lucrarea lui Heinrich Schuster*. „Viața la țară a sașilor” (p. 186–192); Wolfgang Knopp, *Adolf Meschendörfer* (p. 193–201).

Rubricilor de discuții și recenzii li s-au adăugat o prezentare a principalelor reviste (apărute între 1991–1993), în care au fost tipărite lucrări despre istoria Transilvaniei (p. 230–240) și cea intitulată „Comunicări din partea asociației și rapoarte” (p. 241–248). Sunt recenzate un număr de 16 cărți între anii 1991–1993 la edituri din Austria, Elveția, Germania, România, Ungaria (p. 206–229).

MONICA VLAICU